

**НАПРЯМ: ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ.
ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ІСТОРІЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ШКОЛИ: ВІД УНІФІКАЦІЇ ДО
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ (40 – 80-ті рр. ХХ ст.)**

Реєстраційний номер: 0113U000271 **Роки виконання:** 2013 – 2015 рр.

Науковий керівник: Н. П. Дічек, д-р пед. наук, професор, завідувач лабораторії історії педагогіки.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:

З'ясовано, що запровадження в СРСР у 1960 – 1970-х рр. загальної середньої освіти актуалізувало проблему оптимізації системи навчальних закладів, які забезпечувала б молоді реальну можливість вибору шляхів отримання середньої освіти в залежності від індивідуальних інтересів та можливостей. Так, упродовж 1960-х рр. в Україні склалося 4 шляхи отримання середньої освіти: середня загальноосвітня школа, вечірня (змінна) школа робочої та сільської молоді, середній спеціальний навчальний заклад – технікум та середнє професійно-технічне училище. **Висвітлено** особливості організації навчального процесу у вечірніх (змінних) школах робочої та сільської молоді.

На основі аналізу нормативно-правової бази **визначено** критерії, за якими здійснювалася зовнішня диференціація навчання (міжшкільна, внутрішньошкільна) в масовій школі у відповідних типах навчальних закладів: територіально-економічний (міська і сільська 8-річна школа як неповна середня загальноосвітня трудова політехнічна школа); професійно орієнтований (3-річна (9-11 класи) або у складі 1 – 11 класів середня загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням, вечірні (змінні) середні 3-річні загальноосвітні школи робітничої або сільської молоді, окремі класи при середніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням, заочна середня загальноосвітня школа, екстернат): мовно-національний критерій (школи-інтернати з українською мовою навчання, російською мовою навчання у складі 1 – 8, 1 – 11 класів); соціальний (школи і групи продовженого дня, школи-інтернати за типом 8-річних шкіл або середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням); диференціація за психофізичним станом учнів (школи для дітей і підлітків з вадами у фізичному й розумовому розвитку); за здібностями учнів (середня загальноосвітня трудова політехнічна школа з викладанням низки предметів іноземними мовами, школи для обдарованих дітей у галузі музики, хореографії, образотворчого мистецтва, фізико-математичних предметів); проведення занять у майстернях і з хатнього господарювання.

Встановлено, що, починаючи з 1956 р., в українській педагогічній психології поступово розпочалися цілеспрямовані дослідження явища «індивідуалізації» шкільної освіти як вимоги часу, вмотивованої необхідністю під-

вищення якості навчально-виховного процесу, що відбулося й на тематиці досліджень українських педагогів і психологів. **Схарактеризовано** їхній внесок (1960-ті – 1970-ті рр.) у дослідження питань, пов'язаних з аспектами індивідуалізації навчання і виховання ((Г. Костюк, І. Синиця, О. Киричук, М. Алексєєва, М. Малков, О. Скрипченко, П. Зінченко, П. Невельський, Л. Куценко, В. Сіллер, Л. Балацька, З. Нечипорук, Б. Богуславська, О. Яцишин). **Розкрито** внесок В. О. Сухомлинського у розвиток психолого-педагогічного знання про дитину-учня, обґрунтовані ним шляхи забезпечення індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі. **Проаналізовано** проблему **використання** психолого-педагогічних характеристик учнів як інструменту індивідуалізації виховного підходу.

Доведено, що у 1960 – 1970-ті рр. у шкільній освіті відбувалися суттєві зміни у підходах до змісту та організації занять за вибором, запровадження яких стало важливим чинником диференціації шкільної освіти, бо мета факультативів передбачала поглиблене вивчення основ фізико-математичних, природничих та гуманітарних наук, а також розвиток різнобічних інтересів і здібностей учнів, починаючи з 7-го класу.

Встановлено, що хоча у 1940 – 1980-х рр. система початкової освіти України зазнала кардинальних перетворень (оновлено зміст освіти й засоби навчання, мету і завдання вивчення предметів), однак поняття «індивідуалізація», «диференціація» не знайшли відображення в нормативних документах, хоч саме явище й реалізувалося у роботі кращих учителів, досліджувалося науковцями.

З'ясовано чинники, що впливали на зміст початкової та середньої освіти шкіл національних меншин у другій половині 1930-х – 1940-х рр. (державна політика ідеологізації освіти, русифікація, уніфікація, державна економічна політика і потреба в кваліфікованих кадрах).

Схарактеризовано основні організаційні форми запровадження виробничого навчання як форми індивідуалізації навчально-виховного процесу (групове виробниче навчання, бригадне виробниче навчання та індивідуально-бригадне виробниче навчання, зокрема учнівські виробничі бригади в сільському господарстві і промисловості) у 1950 – 1960-ті рр. у порівнянні з завданням політехнізації семирічної школи як мети наближення її участі у виробничому житті суспільства у 1930-ті р.

Показано, що в 1960 – 1970-ті рр. серед радянських методистів утверджувалося нове розуміння задач і функцій шкільного підручника з суспільствознавчих предметів: якщо раніше його роль здебільшого обмежувалася закріпленням у пам'яті учнів матеріалу, вивченого на уроці, то у зазначений час він розглядався як інструмент навчання і виховання, відрізнявся меншим обсягом, у ньому краще враховувалися вікові та пізнавальні можливості учнів. У методичному апараті підручника приділялося більше уваги логічному опрацюванню навчального матеріалу, формуванню у школярів систем-

них історичних знань, котрі ґрунтувалися не лише на запам'ятовуванні, а й на осмисленні та самостійному використанні раніше засвоєної інформації.

Розкрито вияви зовнішньої диференціації (виокремлення в 40 – 80-х рр. ХХ ст. в шкільних програмах з музичного виховання таких форм музично-виховної роботи, як класна (урок, що органічно поєднував три компоненти: хоровий спів, нотну грамоту і слухання музики та включав різні види музичної діяльності учнів: спів, музично-ритмічні рухи) і позакласна робота (гра на дитячих музичних інструментах; слухання музики; музична грамота).

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В «ШКОЛАХ УКРАЇНИ» (1960 – 1970-ТІ РОКИ)

Н. П. Дічек, д. пед. н.

У ході дослідження з'ясовано, що під впливом реформ у суспільно-економічному житті СРСР у другій половині 50-х років ХХ ст. в радянській Україні набуло актуальності питання диференціації шкільної освіти як перспективного шляху підвищення ефективності навчального процесу з метою створення максимально сприятливих умов для підготовки учнів до майбутньої професії, що водночас актуалізувало й проведення психолого-педагогічних досліджень у галузі педагогічної психології. Починаючи з 1956 р., в українській педагогічній психології поступово розпочалися цілеспрямовані дослідження різних аспектів індивідуалізації шкільної освіти – і як вимоги часу, вмотивованої необхідністю підвищення якості навчально-виховного процесу, що відбилося на тематиці досліджень українських педагогів і психологів, і як дієвого складника явища диференціації в шкільній галузі. Разом з тим психолого-педагогічні розвідки йшли у фарватері загальнорадянської ідеологічної парадигми, поволи повертаючись до поновлення досліджень у галузі психології особистості (середина 1960-х рр.).

Схарактеризовано внесок українських педагогів і психологів (1960-ті – 1970-ті рр.) у дослідження питань, пов'язаних з такими аспектами індивідуалізації навчання і виховання, як здібності й обдарованість дітей у контексті їхньої профорієнтації (Г. Костюк, З. Нечипорук, О. Яцишин), психологія писемного й усного мовлення (І. Синиця), пізнавальні інтереси школярів (О. Киричук; М. Алексеева), «нервова обдарованість» (М. Малков), особливості (індивідуальні відмінності) динаміки розумового розвитку (О. Скрипченко; В. Сіллер), уяви (Л. Балацька) учнів початкових класів, запам'ятовування школярами навчального матеріалу й особливості різних видів пам'яті (П. Зінченко; П. Невельський; Л. Куценко), індивідуально-психологічні вияви й індивідуалізація навчального процесу (Б. Богуславська). *Встановлено*, що у розглядуваний період в Україні психолого-педагогічні дослідження, з одного боку, становили значну частину від усіх виконаних психологічних досліджень, а з іншого – через їх недостатнє поширення